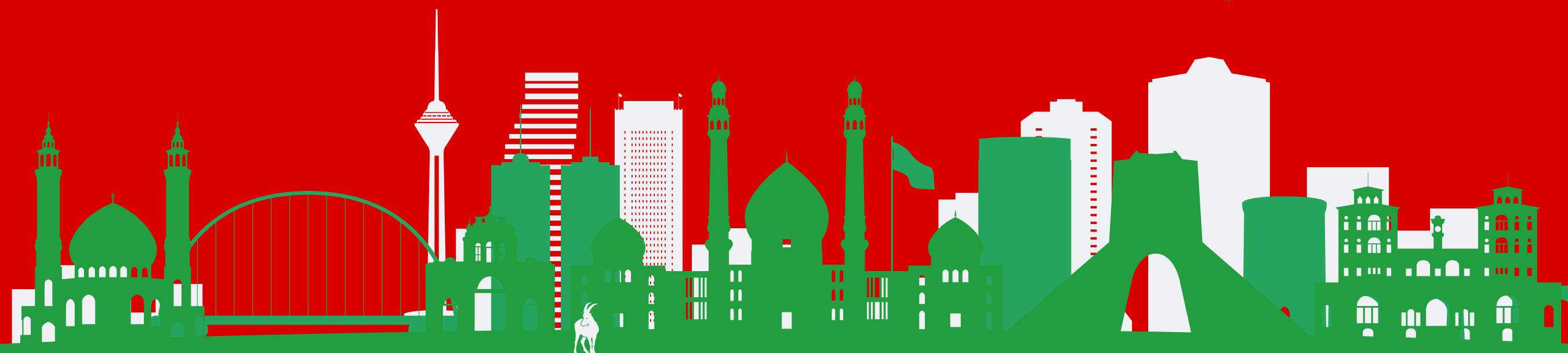

Iran

ciekawostki | geografia | kultura | religia

Geografia

Mapa Iranu (fot. Encyclopaedia Britannica)

Wieża Shahyad na pl. Shahyad, przemianowana na Azadi. Zbudowana dla upamiętnienia 2500. rocznicy Imperium Perskiego. Jest symbolem Teheranu i nowoczesności Iranu (fot. Mahnaz Zahirinejad, Parnia Alinaghian)

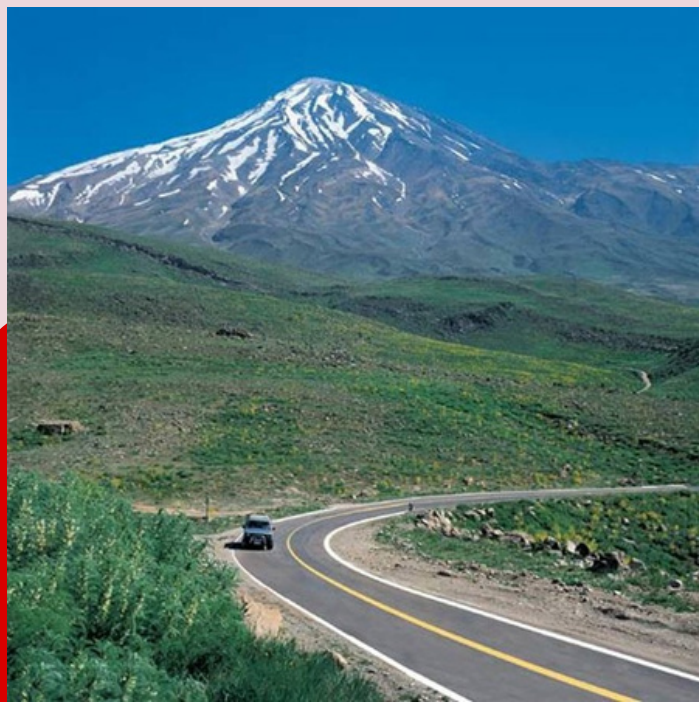
01

Islamska Republika Iranu znajduje się w Azji Zachodniej. Graniczy od północy z Armenią, Azerbejdżanem i Turkmenistanem, od wschodu z Afganistanem i Pakistanem, od zachodu z Turcją i Irakiem, a od południa z Zatoką Perską i Zatoką Omańską. Z powierzchnią ponad 1,6 miliona kilometrów kwadratowych, Iran jest drugim co do wielkości krajem Bliskiego Wschodu i osiemnastym co do wielkości państwem na świecie.

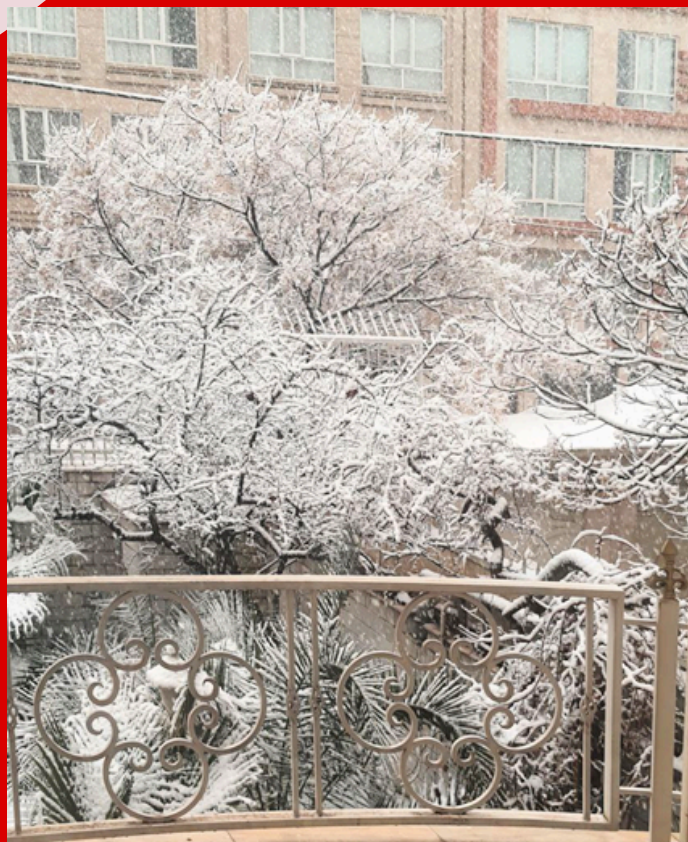
02

Bliski Wschód, często określany w terminologii geograficznej jako Azja Zachodnia, obejmuje takie kraje jak Iran, Irak, Syria, Turcja, Arabia Saudyjska, Jordania, Liban, Izrael, Jemen oraz państwa Zatoki Perskiej. Choć termin „Bliski Wschód” jest powszechnie używany w kontekstach politycznych i kulturowych, określenie „Azja Zachodnia” podkreśla geograficzne położenie regionu w obrębie Azji.

Klimat

Góry Damavand (fot. Mahnaz Zaharinejad, Parnia Alinaghian)

Teheran zimą
(fot. Mahnaz Zaharinejad,
Parnia Alinaghian)

Dasht-e Lut (fot. TAP Persia)

01

Ukształtowanie terenu Iranu obejmuje imponujące pasma górskie — Alborz na północy i Zagros na zachodzie — a także rozległe płaskowyże i pustynie w środkowej części kraju. Geografia i topografia Iranu powodują znaczne zróżnicowanie klimatyczne w poszczególnych regionach. Północ kraju, zdominowana przez góry Alborz i położona wzdłuż Morza Kaspijskiego, jest wilgotna i bujna, z obfitymi opadami deszczu oraz gęstymi lasami.

02

Środkowy płaskowyż i południowe regiony, w tym Dasht-e Kavir (Wielka Pustynia Solna) i Dasht-e Lut (Pustynia Lut), są suche i doświadczają gorącej, suchej pogody. Zachodnia część kraju, zdominowana przez góry Zagros, ma klimat umiarkowany i górski — z zimnymi, śnieżnymi zimami i łagodniejszymi latami, co sprzyja rozwojowi lasów i żyznych dolin.

03

Północno-wschodni Iran, zwłaszcza okolice Chorasan oraz pasmo górskie Kopet Dag (Góry Turkmeńsko-Chorasańskie), charakteryzuje się klimatem stepowym i półpustynnym — z mroźnymi zimami i gorącymi, suchymi latami. Ta różnorodność klimatyczna sprawia, że w jednym czasie Iran może doświadczać śniegu w górach, wiosennych deszczy na północy i letnich upałów na południu i w centralnych pustyniach.

Struktura społeczna

01

Liczba ludności Iranu szacowana jest na ponad 88 milionów (stan na 2024 rok), przy wskaźniku alfabetyzacji wynoszącym około 89% i średnim wieku około 32 lat.

02

Okolo 23% Irańczyków mieszka na obszarach wiejskich (Bank Światowy, 2023), gdzie centralną rolę w codziennym życiu nadal odgrywają rozbudowane więzi rodzinne i wspólnotowe. Szybka urbanizacja przyczyniła się do coraz bardziej indywidualistycznych stylów życia, zwłaszcza w dużych miastach.

03

Oficjalnym językiem Iranu jest perski (farsi). Posługuje się nim większość mieszkańców kraju. Język perski zapisywany jest pismem arabskim, ale ma własne zasady gramatyczne i słownictwo. Oprócz perskiego, w Iranie używa się także wielu języków regionalnych i mniejszościowych, takich jak azerski, kurdyjski, beludzi czy lur.

04

Iran charakteryzuje się znaczną różnorodnością etniczną, chociaż dokładne dane są trudne do zweryfikowania z powodu braku spisów ludności uwzględniających pochodzenie etniczne.

Persowie stanowią największą grupę etniczną — szacunkowo od 51 do 65% populacji.

Inne główne grupy to:

- **Azerowie** (Azerbejdżanie, Turcy): 15–24%, głównie w północno-zachodnich prowincjach (Azerbejdżan Wschodni i Zachodni, Ardabil, Zanjan).
- **Kurdowie**: 7–10%, przede wszystkim w zachodnich prowincjach: Kurdystan, Kermanszah i Azerbejdżan Zachodni.
- **Lurzy** (w tym Bachtiarzy): około 6%, zamieszkujący regiony Gór Zagros.
- **Beludźowie**: około 2%, głównie w prowincji Sistan i Beludżystan na południowym wschodzie.
- **Arabowie**: 2–3%, przede wszystkim w prowincji Chuzestan na południowym zachodzie.
- **Inne mniejszości**: Turkmeni, Kaszkajowie, Ormianie, Asyryjczycy, Gruzini, Czerkiesi i inne grupy etniczne łącznie stanowią około 1–2% populacji.

Religia

Meczet Sheikh Lotfollah w Esfahanie słynie z pięknych kafli
(fot. mahdiyyazdani04)

01

Religią państwową Iranu jest szyizm dwunastkowy (nurt islamu), wyznawany przez około 85% populacji. Iran jest największym szyickim krajem muzułmańskim na świecie i oparł swój system polityczny oraz prawny na zasadach szyickiej jurysprudencji. Sunnici stanowią około 10–15% społeczeństwa, głównie wśród Kurdów, Beludżów i Turkmenów.

02

Do uznawanych mniejszości religijnych należą chrześcijanie (głównie Ormianie i Asyryjczycy),

zaratusztrianie i Żydzi — wszystkie te grupy są chronione konstytucyjnie, choć w praktyce napotykają różne ograniczenia.

03

Od 1979 roku Iran jest rządzony przez duchowieństwo pod przewodnictwem Najwyższego Przywódcy. Z badań rządowych przeprowadzonych w 2023 roku wynika, że większość Irańczyków — 73% — obecnie popiera świecki system rządów.

Kuchnia

Chelo Kebab (fot. Google)

Abgoosht (fot. Google)

Fesenjan (fot. Simple Recipes)

01 Kuchnia irańska cechuje się dążeniem do równowagi, różnorodnością i gościnnością. Posiłki zazwyczaj składają się z ryżu, grillowanego lub duszonego mięsa, świeżych ziół, warzyw i aromatycznych przypraw, takich jak szafran, kurkuma i cynamon. Chleb, szczególnie płaski — jak sangak i lawasz — podawany jest niemal do każdego posiłku. Jogurt i świeże zieleniny (sabzi khordan) to częste dodatki.

02 Dzielenie się jedzeniem ma duże znaczenie społeczne — posiłki często spożywa się w gronie rodziny lub gości, zgromadzonych wokół wspólnego obrusa (*sofreh*). Tradycyjnie obiad jest głównym posiłkiem dnia, natomiast kolacja bywa lżejsza.

03 Popularne dania to m.in.:

- *Chelo Kebab* — grillowane mięso z ryżem
- *Abgoosht* (lub *dizi*) — narodowe danie gotowane tradycyjnie w kamiennym garnku (mięso, fasola i ziemniaki)
- *Ghormeh Sabzi* — ziołowy gulasz z fasolą i mięsem
- *Fesenjan* — gulasz z orzechów włoskich i granatów
- *Tahdig* — chrupiący spód ryżu

04 Narodowym napojem jest herbata, często podawana z kostkami cukru lub suszonymi owocami.

Gospodarka

01.

Iran posiada gospodarkę mieszaną, z dużym udziałem państwa w strategicznych sektorach, szczególnie w przemyśle naftowym i gazowym. Kraj dysponuje czwartymi co do wielkości udokumentowanymi rezerwami ropy naftowej i drugimi największymi rezerwami gazu ziemnego na świecie. Główne wyzwania gospodarcze to międzynarodowe sankcje, inflacja i bezrobocie.

02.

Poza sektorem węglowodorów, ważną rolę odgrywa również rolnictwo (w szczególności produkcja szafranu i pistacji), górnictwo, budownictwo i usługi. Istnienie dużej szarej strefy oraz bezrobocie wśród młodzieży to trwałe problemy strukturalne.

Miasto Esfahan (inaczej Isfahan)
(fot. Mahnaz Zahirinejad, Parnia Alinaghian)

Dziedzictwo kulturowe

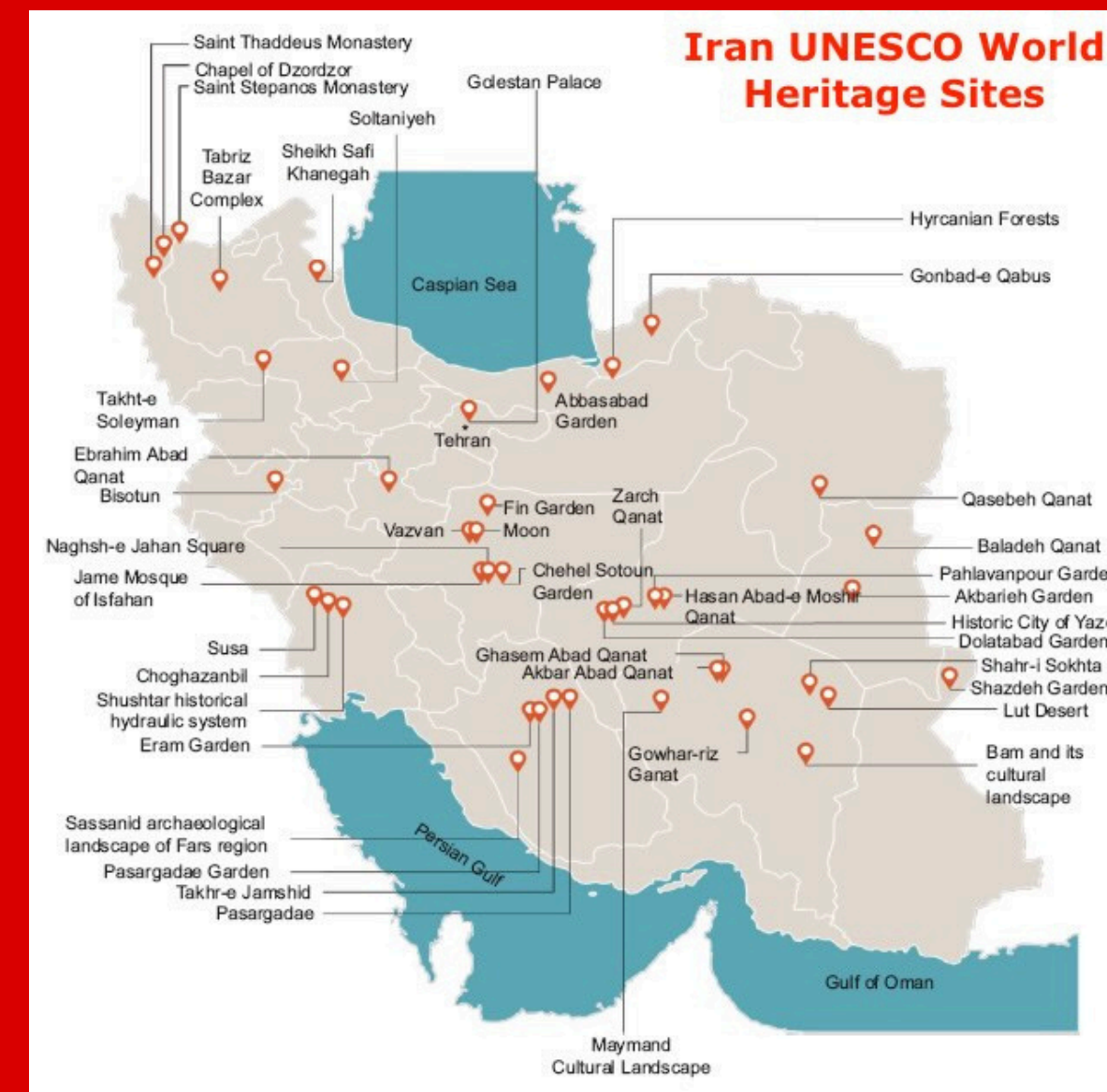
01 Iran stanowi niezwykle cenne źródło dla badań naukowych w wielu dziedzinach dzięki bogactwu miejsc dziedzictwa kulturowego, zabytków historycznych i stanowisk archeologicznych.

Persepolis (fot. iStock)

02

Podwójne dziedzictwo starożytnej cywilizacji perskiej i kultury islamskiej tworzy wyjątkowy kontekst do badania rozwoju urbanizacji, architektury, praktyk religijnych i organizacji społecznej w szerszym regionie Bliskiego Wschodu i Azji Środkowej.

Stanowiska UNESCO w Iranie (fot. UNESCO)

Stanowiska prehistoryczne i z epoki brązu:

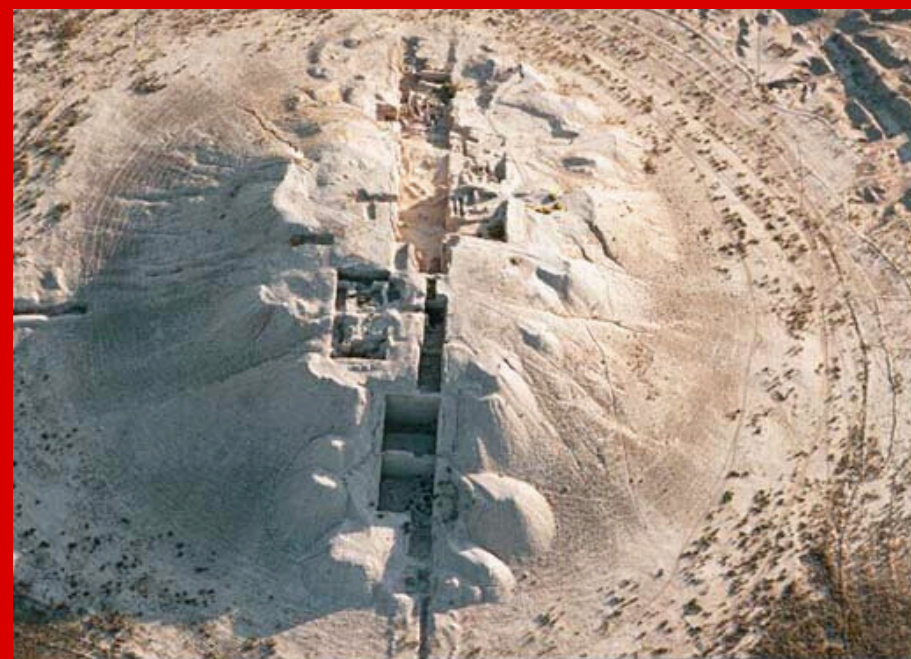
Zigurat w Tepe Sialk (fot. Orient Trips)

Shahr-e Sukhteh (fot. Wikipedia)

Tepe Hissar (fot. Visit Iran)

Tepe Yahya (fot. Tehran Times)

- **Tepe Sialk** (w pobliżu Kazwin): Wykopaliska ujawniły ciągłe osadnictwo od VII tysiąclecia p.n.e., w tym wczesne hutnictwo, tabliczki protoelamickie i złożoną ceramikę, co wskazuje na rolę tego miejsca jako skrzyżowania kultur.
- **Shahr-e Sukhteh** („Spalone Miasto”, Sistan i Beludżystan): Miejski ośrodek z epoki brązu (3550–2300 p.n.e.), znany z unikalnych artefaktów i dowodów na niezależny rozwój miejski.
- **Tepe Hissar** (prowincja Semnan): Zawiera pozostałości z okresu 3900–1900 p.n.e., kluczowe dla zrozumienia wczesnej metalurgii i kontaktów między Mezopotamią a Azją Środkową.
- **Tepe Yahya** (prowincja Kerman): Warstwy osadnicze od neolitu po okres Sasanidów, z dowodami na wczesny handel i specjalizację rzemieślniczą.

Dziedzictwo elamickie i achemenidzkie:

- **Chogha Zanbil** (Chuzestan): Ziggurat elamicki z XIII wieku p.n.e., istotny dla badań nad wczesną religią monumentalną i architekturą.
- **Suza** (Shush): Jedno z najstarszych miast świata, zamieszkane nieprzerwanie od V tysiąclecia p.n.e., kluczowe dla zrozumienia przejścia od prehistorii do cywilizacji złożonych.
- **Persepolis** (prowincja Fars): Stolica ceremonialna Imperium Achemenidów (VI w. p.n.e.), słynna z monumentalnej architektury, płaskorzeźb, inskrypcji i powiązań międzykulturowych.

Chogha Zanbil (fot. whc)

Persepolis (fot. whc)

Pałac w Persepolis (fot. Mahnaz Zaharinejad, Parnia Alinaghian)

Naqsh-e Jahan Square (fot. whc)

Pałac Golestan (fot. Wikipedia)

Cytadela w Bam (fot. Wikipedia)

Islamskie i historyczne ośrodki miejskie:

- **Plac Naqsh-e Jahan** (Isfahan): Arcydzieło epoki Safawidów i wybitny przykład architektury islamskiej oraz perskiego planowania urbanistycznego.
- **Pałac Golestan** (Teheran): Ikoniczny kompleks z epoki Kadżarów, odzwierciedlający sztukę, architekturę i życie kulturalne późniejszych dynastii irańskich.
- **Bam** i jego krajobraz kulturowy: Starożytna cytadela i miasto w południowo-wschodnim Iranie, reprezentujące wieki architektury pustynnej i urbanistyki.

Czy wiesz, że...?

Sangak (fot. Jakarta Post)

- 01. Irańczycy używają jednego z najdokładniejszych kalendarzy na świecie.**

Irański kalendarz, zwany kalendarzem słonecznym *Hidżri (Hijri Shamsi)*, rozpoczyna nowy rok dokładnie w chwili rozpoczęcia wiosny, na podstawie położenia Słońca. Ten system czyni go dokładniejszym od większości innych kalendarzy, w tym gregoriańskiego, używanego na Zachodzie. Ponieważ opiera się na rzeczywistych zjawiskach astronomicznych, niemal nigdy nie wymaga korekty, a każdy rok zaczyna się punktualnie wraz z pierwszym dniem wiosny, znanym jako *Nowruz*.

Święto *Nowruz*, zakorzenione w tradycji zaratusztriańskiej, obejmuje m.in. wiosenne porządki, odwiedzin rodzinne i przygotowanie stołu *Haft-Seen* z symbolicznymi przedmiotami, które mają przynieść odnowę i pomyślność. W irańskim kalendarzu obecny rok to 1404 *Hijri Shamsi*. Nazwy miesięcy w tym kalendarzu są perskie.
- 02. Językiem narodowym i urzędowym Iranu jest perski (*farsi*).**

Perski to jeden z najstarszych języków żywych na świecie, z bogatą tradycją literacką i administracyjną. Od wieków łączy różnorodne grupy etniczne Iranu i wywiera wpływ na sąsiednie kultury.
- 03. „Ta’arof” to szczególny sposób okazywania grzeczności w Iranie — może nawet zaskoczyć turystów.**

Ludzie często oferują coś lub zapraszają kogoś wielokrotnie, zanim druga osoba w końcu zaakceptuje propozycję. Zjawisko to dotyczy codziennych sytuacji, takich jak płacenie rachunku czy ustępowanie pierwszeństwa przy wejściu do pomieszczenia — potrafi zamienić proste czynności w uprzejmy dialog pełen wzajemnych gestów.
- 04. Chleb jest tak ważny, że Irańczycy mają ponad tuzin popularnych rodzajów, z których każdy wiąże się z unikalną tradycją.**

Sangak, barbari, taftoon i lawasz to tylko kilka z nich; wiele piekarni wypieka świeży chleb kilka razy dziennie, a jego codzienne kupowanie to prawdziwy rytuał.

Czy wiesz, że...?

05. Najstarszy znany sztuczny system nawadniania na świecie (*kanat*) pochodzi z Iranu.

Te podziemne akwedukty, mające ponad 2500 lat, są nadal używane do transportu wody w suchych regionach i zostały uznane przez UNESCO za innowację światowego dziedzictwa.

06. Pustynia Lut w Iranie to jedno z najgorętszych miejsc na Ziemi.

Badania satelitarne zarejestrowały temperatury powierzchni ziemi sięgające aż 80,8°C (177,4°F) na pustyni Lut (Dasht-e Lut), co czyni ją jednym z najgorętszych punktów, jakie kiedykolwiek zmierzono na naszej planecie.

07. Iran wydał na świat światowej sławy naukowców i uczonych, którzy ukształtowali globalną wiedzę.

Na przestrzeni dziejów irańscy uczeni wnieśli przełomowy wkład w matematykę, astronomię, medycynę, chemię i filozofię. Wśród najwybitniejszych postaci znajdują się:

- **Abu Ali Sina** (Awicenna) – jego encyklopedia medyczna Kanon medycyny była przez wieki podstawowym podręcznikiem w Europie;
- **Muhammad ibn Musa al-Chuwarizmi** – „ojciec algebry”, którego prace wprowadziły pojęcie algorytmu;
- **Abu Bakr Muhammad ibn Zakariya al-Razi** (Razes) – pionier w dziedzinie medycyny i chemii, odkrywca alkoholu, autor wpływowych dzieł medycznych i pierwszy, który rozróżnił ospę od odry. Osiągnięcia tych uczonych miały trwały wpływ zarówno na świat islamski, jak i Europę.

Pustynia Lut (fot. Science)

Abu Ali Sina (fot. Wikipedia)

Czy wiesz, że...?

08.

Pierwsze konie do gry w polo na świecie pochodziły z Iranu.

Znana lokalnie jako chovgan lub shotor polo, gra polo była grana w Persji ponad 2500 lat temu. Początkowo była to forma treningu kawalerii królewskiej, a z czasem rozprzestrzeniła się wśród Brytyjczyków, którzy sformalizowali zasady współczesnego polo.

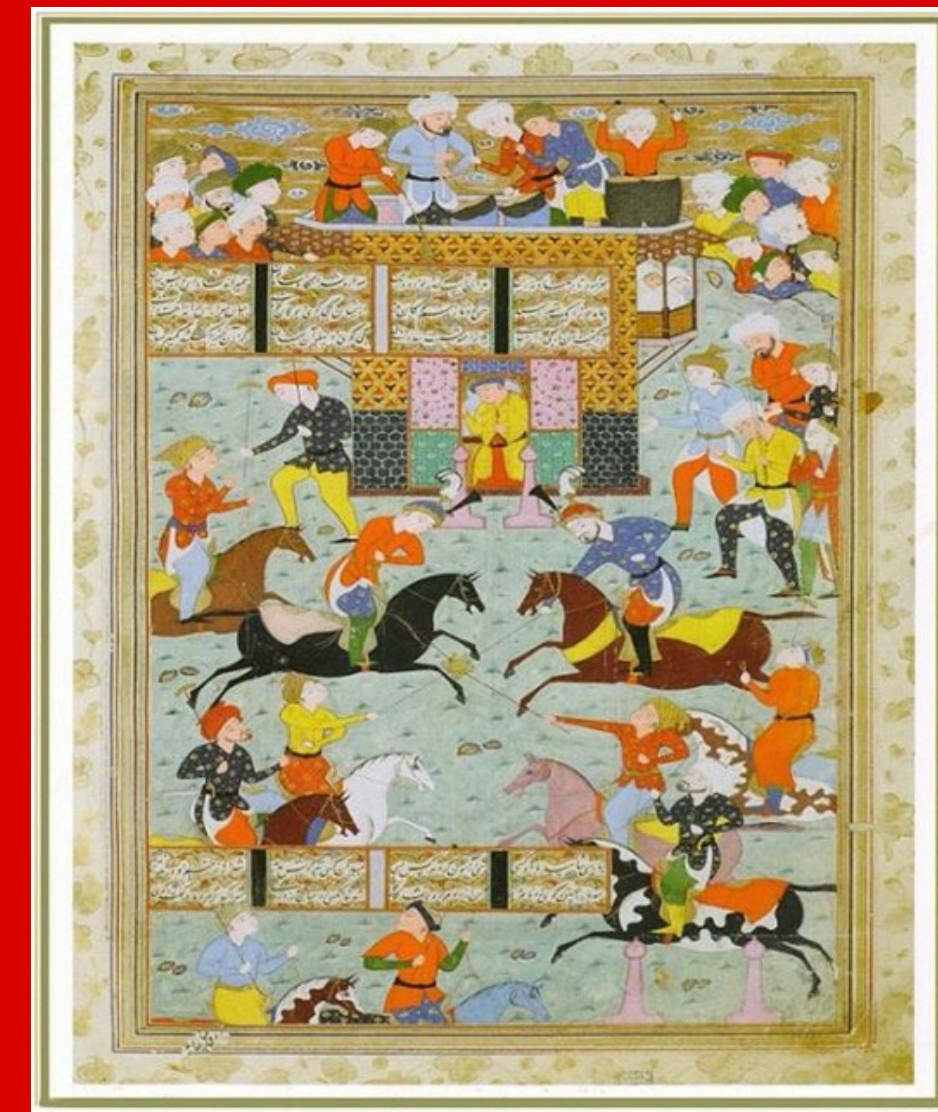
09.

Koty są uwielbiane w Iranie, a słowo oznaczające kota — „gorbeh” (گربه) — dało nazwę rasie „perskiej”, jednej z najszlachetniejszych długowłosych ras kotów na świecie. Istnieją również starożytne legendy łączące pochodzenie kota perskiego z Iranem.

10.

irańskie tkactwo dywanów to starożytna i światowej sławy sztuka.

Dywany perskie słyną z misternych wzorów, żywych kolorów i wysokiej jakości. Tkactwo dywanów w Iranie sięga ponad 2500 lat wstecz i jest uważane zarówno za praktyczne rzemiosło, jak i formę sztuki użytkowej. Każdy region posiada swój charakterystyczny styl, a ręcznie tkane perskie dywany należą do najbardziej poszukiwanych na świecie.

Chogan (Polo) – Shahnameh of Ferdowsi
7th century CE (fot. Reza Abbasi Museum)

Perskie dywany (fot. Tehran Times)